

M. TAKÁCS PÉTER*

A társadalom „társadalmatlanítása”, avagy az eltörléskultúra (cancel culture) államtudományi és politikafilozófiai megközelítése

ABSTRACT

What does cancel culture offer to political science and political philosophy? What political science and political philosophy antecedents does the syndrome have? How can the culture of abolition be defined for political science and political philosophy? Does the presence and establishment of the culture of abolition result in a vacancy or a new social contract?

Keywords: cancel culture ■ loneliness ■ social emptiness ■ social contract

I. RÍTUS ÉS KULTÚRA MEGJELENÉSE, KIFORMÁLÓDÁSA

Fontos megemlíteni, hogy a rítus mint fogalom eredetileg vallástudományi-vallástörténeti fogalom volt hajdanán, amely alatt a szertartássá szervezett vallási tevékenység egyes formáit értettük, valamint a kultusz részét jelentő cselekvéseknek a megjelölésére szolgált. A rituális tevékenységforma számos sajátos jellemvonással rendelkezik. Olyan, szimbolikus természetű, szabályok által irányított tevékenység vagy tevékenységek köre, amelyek révén a rituáléban részt vevő személyek figyelme általuk különösen fontosnak tartott gondolatokra, valamint érzelmi attitűdökre gyakorol hatást. Ezt nevezzük rítusnak vagy rituális cselekvésnek. A rituális alkalmak^[1] általában egy-egy specializált helyen, időben s térben zajlanak le, ily módon hajtják végre azon cselekvéseket.

* A KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM ÚNKP-23-3-II-NKE-47 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

[1] Minden egyes rituálé egyben repetitív is, mivel az ismétlés utal a múlttal való folytonosság megletére. Erre utalhat a magas redundancia szintje is a rituális jelenetsor tekintetében. Lásd továbbá: rituális folyamat (Victor Turner): (1) beavatási rítus, (2) átmeneti rítus (liminalitás), (3) befogadás.

A rítusok a hagyományos társadalmak alapvető információátviteli és kommunikációs technikái: (1) szimbólumaik sűrítettek, (2) többrétegű jelentéstartalmat hordoznak és (3) cselekvéssorozatonként jól kidolgozottak. A rítusok további leírására szolgál adalékként, hogy a közösségi kollektív emlékezet kialakításában kiemelt szerepet töltenek be.

A posztmodern tudományfelfogás szerint tanúi lehetünk a „rituálé újrafelfedezésének”, melynek számos társadalmi érintkezési területen fontos szerepet játszanak: (1) vallás, (2) politika, (3) tudomány, (4) gazdaság, (5) család, (6) iskola. Jellemvonásai között tarjuk számon, hogy értelmezi és rendezi az emberi kapcsolatokat (társas viszonyokat), és emellett közösségteremtő hatása is van.

A rituálé a felügyelet eszközei is lehetnek. Erősíthetik a testületi szellemet, az önálló szerveződés büszkeségével tölthetik el a diákokat; ugyanakkor kifejthetnek torzító és manipuláló hatást is; az eszközöket összekeverhetik a célokkal, ami igen kevésbé szolgálja a köz által kitűzött feladatok megvalósítását. Ahol a rituálé magasrendű célokkal, az iskolai kiválóság és a közösségi igazságosság gondolataival fonódnak össze, ott az oktatás számára hatékony eszközöket jelentenek.

1. A kultúra

Egyfelől az antropológusokét és a szociológusokét, másfelől a humán értelmiségét és a művészekét jelenti. Az antropológusok és szociológusok szemszögéből nézve a kultúra a közösen használt jelentések, szimbólumok, a tudás és napi gyakorlat olyan összefüggéseit jelenti, amelyek egy csoport („törzs”) szokásrendszerében fejeződnek ki, s amelyek a tagok számára mind társadalmi meghatározottságot, mind viszonyítási alapot biztosítanak. A kultúra a képzeteknek olyan együttese, amely részben fiziológiai, részben pszichológiai szükségleteket elégít ki, s amely a személyek közötti interakciókat és a közösség támogatását szabályozza. Mindez rituálékon, ünnepi aktusokon, ábrázolásokon és szimbólumokon keresztül fejeződik ki, s ezek mindegyike arra is szolgál, hogy egymást fenntartsa és erősítse. A kultúra egyfajta módja az életnek, ami értelmet és rendet jelent az egyes csoportok és közösségek számára. A kultúra nézetekből, nyelvből és tudásból rakódik össze, amelyben és amely által a tagok megteremtik a közösségiség érzetét.

Esztétikai, művészeti és műértői szempontból a „kultúra” szó arra szolgál, hogy azokra a tevékenységekre és produktumokra, kifejezésformákra vagy művekre utaljon, amelyeket a mindent magába ölelő „képzőművészetek” kategóriába szoktunk sorolni, s amelyekről azt tartják, hogy belső, önmagukból eredő értékkel rendelkeznek, függetlenül bármilyen tényleges kereskedelmi értéktől. A művészetek vagy „magas kultúra” körébe tartozik általában a festészet, a zene, a balett, az opera, a metszetek, a hímezés, a költészet, az irodalom, az építészet, a szobrászat és a kifinomult művészi vagy alkotói kifejezés minden más területe.

A kultúra központi tényezője akár antropológiai, akár esztétikai értelemben a tapasztalatok és értékek megosztása egy közösségen belül, legyenek azok etni-

kaiak, esztétikaiak, erkölcsiek vagy érzelmiak. Az iskolák pedig képesek tudatosan fenntartani és táplálni annak elismerését, hogy a kultúra fontos és értékes, antropológiailag ugyanúgy, mint művészeti szempontból. Antropológiai értelemben minden egyes iskola sajátos egységet alkot, tekintettel:

1. az egész közösség etnikai összetételére, értékeinek, tapasztalatainak, képességeinek, ambícióinak, erőforrásainak és lehetőségeinek vegyülékére;
2. a szocio-ökonómiai és földrajzi elhelyezkedésére, valamint saját környezetében elfoglalt helyére;
3. az egyes iskolák eredményeinek és hagyományainak történetére, múltjának hőseire és legendáira;
4. azokra a sajátos rituálékra és ceremóniákra, szimbólumokra és metaforákra, amelyekből működési mechanizmusa szerkezetében és részleteiben felépül.

Mint szervezetek, egyfajta szervezeti értéket, gondolkodásmódot és világnézetet közvetítenek, amelyek intellektuális, szociális és gyakorlati értelemben is komoly nevelőerőt jelentenek azon diákok számára, akik elfogadják az iskolát és rábízják a jövőjüket. Az iskolák tehát, mind szándékuk szerint, mind önkéntelenül, a kultúra jelentős központjai.

2. Mi is vajon a kultúra és a rítus kapcsolata?

Egyrészt maga az adott kontextushoz hű kultúra termeli ki a saját (egyedi) rítusait. Másrészt pedig a társadalomban jelen lévő tárgyi alkotások mellett megmutatja számunkra a transzcendencia és a létező világ „színhálsru” elemeit is. A emberi valóság által konstruált (meghatározott társadalmi és történeti viszonyok mellett), akár a színészek a színpadon előadják eme „kreált/konstruált” valóságot.

Az ünnep ebben a relációban a hétköznapi élet színhálsruúségeit testesíti meg, amely magában foglalja a ceremónia fogalmát: egy nagyobb tömeg egy közös célnak rendeli alá magát egy helyzet különlegességének megünneplésére.

Az ünnepek^[2] a közösségi élet szertartásai. Megrendezhetők az egyes tagok számára lerótt tiszteletadásként, különleges események keretként, múltbéli sikerekre való emlékezésként, de a jelen vagy a jövő feladatainak megoldására történő erőgyűjtés céljára is. Míg a rituálék rendszeresen visszatérőek és rutinszerűek, addig az ünnepek ritka pillanatok. Különlegesek, külsőségeikben kidolgozottak, sajátos forma szerintiek lehetnek. Rendszerint akkor kerülnek megrendezésre, amikor a közösség életében különleges esemény történik, vagy azt valami külső hatás éri. Az ünnepek a kultúra mindenki számára történő megnyilvánulásai, s igazából soha nem esetlegesek vagy elnagyoltak.

[2] Géczi, 2006, 3-25.

A nemzeti ünnepeknek kettős arcuk van: egy múltat és egy jelent idéző. Az iskolai ünnepek két szempontból is fontosak lehetnek a gyermekkori szocializációban. (1) Hatással lehetnek a kollektív identitásokra. Az ünneplés révén a gyerekek az együvé tartozó (fizikailag vagy szimbolikusan jelen lévő), ünneplő közönség részévé válhatnak. (2) Hatással lehetnek a történelmi azonosságtudatra. Az iskolai nemzeti ünnepek a történelemoktatással együtt a történelmi emlékezet forrásai. Az ünnepek a történelmi tudat konstrukciójának pillérei.

Az ünneplések recepciója: „A következőkben nézzük meg egyetlen iskolai osztály példáján, hogyan zajlanak az ünnepek az iskolai gyakorlat szintjén! Mit jelentenek a gyerekek számára ezek az évről évre visszatérő alkalmak?” – áll Szabó Ildikó: Nemzeti ünnepek az iskolában című tanulmányában. A gyerekek átlagosan 2,9 ünnepet említettek, így összesen 92 válasz áll rendelkezésünkre. Ezeknek azonban csak alig valamivel több, mint a fele (52,1%-a) volt jó válasz. Az említések 9,8%-át pontatlan válaszok alkották, további 38%-ukat pedig egyéb (társadalmi, vallási, családi) ünnepek. A felmérés egy 2000-es vizsgálat eredménye volt.

II. A „POLITICALLY CORRECT SPEAKING” VERSUS ULTRA-KONZERVATIVIZMUS A CANCEL CULTURE FOGALMI BIRODALMÁBAN^[3]

*„A cancel culture jobban szeparál, mint összehoz.”
/M. Takács Péter/*

„Manapság, amit szeretünk, azt felmagasztaljuk, amit pedig nem, azt lábbal tiporjuk. Ez a világ rendje.” Ez a fajta gyűlöletkultúra áthatja a mindennapokat, amelynek csak egy szelete a cancel culture. Itt az ideje, hogy beszéljünk róla.

Előzetesen tisztázni szeretnék pár alapvető kérdést a gyűlölet témakörében. A gyűlölet az élet természetes része. Számos keleti vallás tanítja például, hogy a gyűlölet emberi tulajdonság, amely megszelídítésére törekednünk kell. Ha uraljuk a gyűlöletünket, akkor felül tudunk emelkedni önmagunkon és az emberi gyarlóságon, ily módon is közelebb hozva a földi fájdalomtól való szabadulást. A nyugati kultúrkör ezt az elképzelést a názáreti Jézus parancsaiból merítette. A Biblia szerint ugyanis ő arra utasította tanítványait, hogy úgy szeressék felebarátjukat, mint önmagukat. Lehetne teológiai módszerek segítségével napokig elemezni ezt a mondatot, azonban egy elvárást biztosan felállított ezzel a keresztények elé: a gyűlöletet el kell engedni.

Nem szabad a másik ember elképzelései iránt tartós haragot táplálni. Ezen elképzelés néhány évtizede nagyon nagy teret nyert a mindennapokban is. Az emberi közösségek igyekeznek egyre toleránsabb és gyűlöletmentesebb társadal-

[3] Lásd erről bővebben: Iacullo, 2023; vö. Norris, 2020.

makat létrehozni. Miért kell mégis beszélnünk erről? Mert tapasztalom szerint a modern, globális társadalmunkban elképzelhetetlen nem haragudni a másokra. Sőt az sem elképzelhetetlen, hogy gyűlölünk dolgokat, mert nekünk nem tetszenek. Túl sok az ismeretlen, szokatlan, zavaró, vagy ha tetszik: idegesítő tényező egy ember életében. Érezhetünk gyűlöletet a lila színű falak látványától kezdve a madarak ketrecren tartásáig lényegében bármi iránt.

Nincs probléma ezzel addig, amíg az így felgyülemelő indulatokat valamilyen, a társadalom számára is használható, konstruktív erővé vagyunk képesek formálni. Számos sportban vagy akár a művészetekben egy kis harag, indulat néha egyenesen csodákra képes. Nem valószínű, hogy Dante Isteni színjátéka ilyen kimagasló alkotás lenne, ha nem haragudott volna annyira egyes ellenlábasaira a költő, hogy minden ellenfelének egy külön pokolbéli bugyrot képzeljen el. Az sem valószínű, hogy egy birkózás során a versenytársat harag nélkül vagyunk képesek megütni azután, hogy ő is többször ártott nekünk. Viszont ezen kifejeződései az agresszióknak nem roncsolják az emberi közösséget, ami pedig egy kulcstényező. Máskülönbén szépen lassan a társadalom tagjainak egymásba vetett bizalmát és közös morális kódjait törnénk darabokra.

A fenti gondolatmenetet folytatva, szeretném tehát elétek tárni a „cancel culture” jelenség rövid leírását, a teljesség igénye nélkül. Szerintem ezen jelenség bőven megérne pár szociológiai tanulmányt is, megjegyzem, ehhez képest meglepően kevés a magyar és nemzetközi szakirodalom ebben a témában. Arra figyelemmel pedig kiemelkedően meglepő ez a hiány, hogy napjainkban a cancel culture a véleményszabadság elfojtásának egyik legfőbb eszköze.

A *cancel culture* fogalmát a következőképpen definiálhatnánk: valakit nézetei, közéleti felszólalásai vagy közéletéről alkotott véleménye miatt hátrányos helyzetbe taszítják a társadalom tömegei.

III. A CANCEL CULTURE KORAI HÍRNÖKEI

Gnoszticizmus: Időszámításunk első századaiban a keresztény vallás, bizonyos keleti vallások és görög filozófiai irányok tanaiból keletkezett, s a jó és rossz küzdelmét és a megismerés magasabb fokát hirdette. A gnoszticizmus vallási-filozófiai irányzatok összefoglaló neve, amely alatt elsősorban a kereszténység ezoterikus alkalmazásait értjük. A gnoszticizmust nem alapították, mindig is tanítások laza rendszere volt, nem intézményesült. A szó töve, a *gnózis* (görög: γνῶσις) tudást jelent. A gnózis, mint az igazi tudás tana, abból a vélekedésből indul ki, hogy létezik igazi tudás; vallási szóhasználatban: az üdvözítő igazságok tudása. Mint szellemi irányzat, a 2-3. században virágzott. Legnagyobb képviselői Valentinus, Markión és Baszileidész voltak, akik az ókori görög, egyiptomi, babiloni, zsidó és keresztény tanítások alapján dolgozták ki szinkretista rendszerüket. A gnosztikusok elgondolása az volt, hogy a vallásfilozófia legmagasabb fokát teremtik, melyben felhasználták a kereszténység tanításait is.

Az elnevezést először a 17. században használták az úgynevezett cambridge-i platonikusok. Henry More pejoratív értelemben használta ezt az elnevezést azokra a sokszínű, egymástól sokszor jelentősen eltérő vallási mozgalmakra, amelyek a korai kereszténység idején szemben álltak a kanonizált tanokkal és a kialakuló egyházszervezettel. Az elmúlt évtizedek tudományos eredményei révén egyértelművé vált, hogy nem beszélhetünk a gnoszticizmusról mint tárgyról, mert történelmi leegyszerűsítéshez vezet. A tudományos irodalomban meggyökeresedett korábbi képzet, mely szerint létezett egy „igaz kereszténység” és egy „hamis gnózis”, melyek harcban álltak egymással, nehezen tartható fenn. A gnoszticizmus címszava alá soroltak minden olyan vallási mozgalmat és irányzatot, amelyekkel kapcsolatban felmerült, hogy tanításaik alapja egy ezoterikus tudásban (gnózis) gyökerező megváltástan, melynek révén az ember visszatérhet eredeti, isteni otthonába.

Az 1990-es évek óta a gnoszticizmus egyre inkább a vallástudósok vizsgálata alá került. Az egyik fő kérdés az, hogy a gnoszticizmust a korai kereszténység egyik formájának, vallásközi jelenségnek vagy független vallásnak kell-e tekinteni. Wouter J. Hanegraff, a filozófia történetének professzora szerint a gnoszticizmus címszó alatt összefoglalt irányzatok nem valamilyen ellenkultúra megnyilvánulásai voltak, hanem egy, az általunk jobban ismert vallási irányzatok mellett létező, azokkal teljesen egyenrangú vallási alternatívák a kor embere számára. Nem volt egységes, sokféle árnyalata, változata alakult ki.

Osztakizmus: az ókori görög városállamok (polisok) lakói – kiemelten a teljes jogú görög városlakókat – cserépszavazással dönthettek egyik vagy másik kulcskérdésben. Ez legtöbb esetben a polis területéről való száműzetésről szólt, vagy a konzuli tisztség odaitéléseért folytatott harc ókori kellékei között tartjuk számon a cserépszavazás intézményét.

Társadalmi bizalom és morális kód törékeny egyensúlya/léte vagy hiánya: a cancel culture azon, morális kód széttörését tűzte ki célul, amely ellen vasmarokkal harcol, nevezetesen a kultúra háttérbe kerülése révén marginalizálhatóvá válnak olyan csoportok, amelyek a társadalmilag is elfogadott Leviatán-állam koncepciójában nem, vagy csak elvétve hisznek. A kultúra egyes részei, mondhatni okafogyottságuk, vagy csupán az adott társadalmi csoportban elfoglalt helyük okán kívül kerülnek a beszéd által megkonstruált téren, amely a társadalmi csoportokat, a politikát, de még az állami berendezkedést is meghatározza. A kikerülés „valós oka” annyiban válik megragadhatóvá a csoport tagjai számára, hogy az a csoport érdekét szolgálja, avagy sem. Amennyiben nem szolgál csoportkohéziót, a csoport tagjai magukra nézve nem tekintik azt sem kötelező normának, sem a kultúra míves részének inntől fogva. Ergo, a kitagadott nézetrendszerrel való azonosulás egyet jelent a csoport törésével, és egyben a csoporttól való elszakadást vonja magával (hasonlatosan Carl Schmitt „barát-ellenesség” fogalmi meghatározásához: ellenségemet megkonstruálva létezem én is, Ő nélküle semmi sem vagyok). Eme gondolati mátrixot állítja bizarr görbe tükör elé a cancel culture, amikor is akként érvel: „aki nincs velünk, az ellenünk van” – ezzel megalapozva, a csoportból való kikerülés és a csoporthoz való tartozás

identifikációjaként is hivatkozhatunk a cancel culture társadalomban elfoglalt helyére.

Gyűlöletkultúra: napjaink kultúrája a másik társadalmi lény meg nem értésére berendezkedett, az elfogadást és a toleranciát hírből sem ismerő, légvárák-ká szelídült aktorok által megkonstruált, kisarkított ideáltipikus kultúráképek együttélése helyett egymás romba döntése.

IV. AMIKOR KIFESTŐKÖNYVET JÁTSZUNK A TÖRTÉNELEMMEL. A CANCEL CULTURE JELENE ÉS JÖVŐJE A TÁRSADALMI ALRENDSZEREK VISZONYLATÁBAN

A „cancel culture” a 21. század egyik sajátos találmánya. Általánosan elfogadott magyar fordítása nem létezik. Olvasható az interneten olyan összehasonlítás a témáról, amely az ókori Athén demokratikus jogintézményeinek az egyikéhez, az osztrakizmushoz (cserépszavazáshoz) hasonlítja a jelenséget. Ez a hasonlat kicsit, lássuk be, erős, de korántsem alaptalan. Ugyanis azt a jelenséget próbálja megfogni, amely keretében a tömegek „random” szavazatai alapján kiutálnak egyes közéleti szereplőket az államukból (poliszukból). Innen közelítve, valóban le tudunk vonni egyes párhuzamokat a két intézmény között. Bár a modern fogalom konnotációja egy „bullying” hatást is hordoz, hiszen a „cancel culture” célja végső soron a megfélemlítés. Alapvetően a „cancel culture-t” tehát a következőképpen lehet a legjobban leírni: amikor valakit nézetei, közéleti felszólalásai vagy közéletéről alkotott véleménye miatt hátrányos helyzetbe taszítják a társadalom tömegei.

Az említett hátrányok széles skálán változhatnak. Lehet akár bűncselekménnyel való nyilvános megvádolástól kezdve a munkahelyről – mondvacsinált indokkal – történő elbocsátásig szinte bármi. Ez utóbbira remek példaként hozható fel a színészek botrányos elbocsátása egyes stúdiókból. Például Gina Carano (a Mandalorian sorozat szereplője) és Kevin Spacey (a House of Cards sorozat szereplője) is azért kényszerültek visszavonulni a szerepléstől, mert a munkáltatóik a kétes véleménynyilvánítások és hamis vádaskodások hatására megijedtek, és szerződést bontottak velük. Az itt említett hátrányok azonban nem feltétlenül csak jogi szankciókban csapódnak le. Az esetek nagyobb részében az adott személy nyilvános megszégyenítése játszik kulcsszerepet. A cél az ember olyan mértékű megbüntetése, amely hatására egy életre elmegy a kedve újra hasonló véleményeknek hangot adni. Egy kicsit olyan ez a helyzet, mintha „Gipsz Jakab” véleménye sértené valamilyen tömeg identitás-buborékát, melyre reagálva társadalomban egyfajta instant kitagadással lépnek fel ellene. Amikor pedig a társadalom kitagad valakit, akkor azt minden lehetséges módon meghurcolják.

A jelenség valahol elképesztően szomorú, mert teret enged számos értékes közéleti diskurzus elhallgattatásának, emellett pedig az emberek elfojtott gyűlöletének ad eresztéket. Simán lehet, hogy csak azért célozzák meg az adott sze-

mélyt, mert éppen találtak rá száz olyan alakot, aki ki nem állhatja őt valamiért. Így pedig könnyen bemocskolható bárki egy vélemény miatt. Sőt, egyes negatívabb hangok szerint az arctalan tömegek irányítására is alkalmas ez az eszköz, emiatt politikai fegyverként is visszaélnek vele. Nem részletezném most ezt a kérdést, véleményem szerint – mivel a politikában minden csak egy eszköz – a „cancel culture” is csak egy szerszám a munka elvégzéséhez egyes politikai szereplők számára.

A politikai és kulturális közösségek egyébként is nagyon jól megfigyelhetően polarizálódnak számos helyen. Ezzel párhuzamosan pedig elkezdik alkalmazni a saját ideológiai diskurzusuk mentén a „cancel culture”-t. Az egyik iskola szerint azon személyek ellen használható fel a „cancel”, akiknek az értékrendje nem fér össze a legújabb értelmezésű, liberális világrénddel. Ez utóbbi csoport képviselői a „politically correct speaking” élharcosai, akikre az is jellemző, hogy akár azokat az embereket is „cancel-elik” a közéleti diskurzusukból, akik a legapróbb rosszindulat nélkül kimondanak egyes, „tiltottnak” megjelölt szavakat. Jártak úgy football-bírók, hogy a többségében fehér mezés és a többségében rózsaszín mezés csapatok közül a „színes játékosoknak” titulálta a rózsaszín mezéseket, amely azonban „triggerelte” a politikailag korrekt iskola tagjait. Ezen közösség lobbizásának hatására a bíró végül elvesztette a munkáját. Az előbbi példa jól illusztrálja, hogy ez a véleménycsoport (és majd a másik is) folyamatosan arra törekszik, hogy kitorölje a kultúra képzeletbeli szövetéből ideológiai ellenlábasait. Ezzel csak a saját diskurzusukra értelmezve „valódi kultúrát”, amely nem tartalmazhat más elemeket, csak azokat, amelyeket ők nem „cancel”-eltek.

Emiatt én egyfajta visszásságot vélek felfedezni ezen szemléletmód képviselőinek saját érvrendszerén belül: ők ugyanis magukat híresen elfogadónak és az úgy nevezett „safe space” élharcosainak titulálják. Az ilyen „biztonságos közegek” minden embernek járnak nézetük szerint, amelyből az következne, hogy ők mindenkinek meghagyják a saját kis terét a cselekvésre és a véleménynyilvánításra. Akkor miért rekesztjük ki mégis azt az embert a közösségből, aki a szavakat a klasszikus értelmezésük szerint használja? Miért jár retorzióval, ha ezzel nem árt senkinek sem jobban, mint amennyi társadalmi hasznot hozhat véleményével, felszólalásával?

A másik oldal képviselői erre reagálva pedig már úgy látják, hogy a saját, konzervatívabb értékrendjüket minden olyan cselekmény, amely kicsit is modernebb, liberálisabb köteléket szabna a társadalom számára, támadás alá helyezi. Éppen ezért általánosságban elmondható, hogy szeretnek kikezdeni a kommentezőben az összes olyan emberrel, akik például #acsaladazcsalád kampányban támogatásukat fejezték ki. Számukra az ultra-konzervativizmus és az esetlegesen bántó célokra felhasznált kereszténység, nacionalizmus a fő ideológia, amelyet védelmeznek hozzászólásaikkal.

Úgy gondolom, éppen a hangoztatott értékrendje miatt különösen visszás, amikor ez a csoport a „cancellel” él: nemcsak azért, mert véleményem szerint egy ténylegesen keresztény ember toleráns mások cselekedeteivel szemben, hanem amiatt is, mert sokan kiforgatják a konzervatív és a nacionalista ideológiákat a

klasszikus értelmezésükből. Meglátásom szerint itt a cél nem az, hogy megvédjék a régebb óta fennálló kulturális szabályokat az újaktól: cselekedeteiket egyszerűen a gyűlöletük tárgyának rutinszerű tönkretétele motiválja. Leginkább internetes pocskondiázás formájában, amely egyes esetekben akár az internetes zaklatás bűncselekményével is felér. A zaklatás végső célja pedig, hogy elvegyék ellenfelük kedvét a közéleti témáktól.

Végső soron mindkét oldal csak egyvalamit akar: azt, hogy a saját véleményböréka váljon irányadóvá az egész világon. A végső cél pedig, hogy az egyik eltörölje a másik kultúráját, akit erőszakosan gyűlöl. Ez azonban – sajnálatos módon – éppen az általuk nagyra becsült diverz, innovatív, haladó szellemű kultúrának a kiiktatásával járhat együtt. A kultúrából nem lehet úgy letagadni elemeket, hogy ezzel az egész kultúra létjogosultságát meg ne kérdőjeleznénk. Ami persze egy rossz dolog, mert örök küzdelmet generál az társadalom különböző részei között. Arról nem is beszélve, hogy kényszerűséget teremt egy egyszerű közember véleményének elfojtására, pedig az átlagember csak szeretné kimondani, hogy mit gondol a közérdekű dolgok alakulásáról. Viszont, ha a folyamatok ebbe az irányba haladnak tovább, nem fogja tudni megtenni, mert a társadalmi kurzusok/iskolák tagjai követelni fogják tőle az általuk elvárt válaszokat és cselekedeteket. Meglátásom szerint a „cancel culture” tehát a vélemények passzív elfojtásához vezet, egy olyan kultúrában, ahol a véleménynyilvánítás elvileg szabad.

Sajnos ma már elmondható, hogy az elemi gyűlölet ideológiai, vallási, eszmei és kulturális alapon annyira erős lett, hogy mondatokat, könyveket vagy egyesenes személyeket tiltanak ki a kulturális életből – annak érdekében, hogy a tömeg gyűlöletét ne valamilyen társadalmilag hasznos tevékenység felé tereljék, hanem saját célok elérésére. Ez régen sem volt másként, elég csak a római proletariátus politikaformáló hatására, vagy az osztrakiszmosz intézményére gondolnunk. A 21. században véleményem szerint azonban törekedni kellene a „cancel” elkerülésére, és szükségszerű lenne a világot a gyűlölet kultúrájából a klasszikus békés együttműködések világába terelni. Félreértés ne essék: mint a cikk elején is említettem, nem hiszek a teljesen konfliktusmentes életben, azonban mindig jobb azért küzdeni, hogy a gyűlölet ne legyen a közélet része. Ezt pedig akár a „cancel culture” által okozott bullying ellenzésével is elkezdhetnénk. Jasmine Iacullo kutatása^[4] alapján a közösségi média megjelenése az elmúlt években megváltoztatta az interakciót, az információcserét és az önkifejezésünket. Ez a forradalmi lehetőség azonban egyedülálló nehézségekkel jár, amelyek közül az egyik a «törlési kultúra» előfordulása. Az olyan, prominens személyek vagy vállalkozások támogatása megszüntetésének folyamatát, akikről úgy tűnik, hogy rosszul viselkedtek vagy elfogadhatatlan véleményük volt, eltörlési kultúrának nevezik, és ezt gyakran a közösségimédia-platformok táplálják. Noha a törlési kultúra az emberek felelősségre vonásának és az alulreprezentált hangok meghallgatásának módjának tekinthető, komoly problémákat vet fel az-

[4] Lacullo, 2023.

zal kapcsolatban, hogy hogyan befolyásolja a szólásszabadságot, a közbeszédet és azok életét, akiket érint.

1. A törlési kultúra mechanizmusa és ereje

A törlési kultúra gyakran akkor indul be, amikor egy személy vagy csoport felháborodását fejezi ki egy jól ismert személy vagy szervezet egy bizonyos cselekedete, véleménye vagy meggyőződése miatt. Ezek az érzelmek gyorsan elterjedhetnek a közösségi oldalakon, hatalmas vitákat, bojkottkérelmeket és akár nyilvános megaláztatást is kiváltva. A közösségi média gyorsaságának és szélességének köszönhetően a törlési kultúra nagyobb befolyást gyakorol, és gyakran azonnali következményekkel jár a vádlottak számára. A törlési kultúra ereje abban rejlik, hogy embereket és szervezeteket tesz felelőssé tetteikért. Ez időnként tényleges változást eredményezett, ami arra készítette az embereket, hogy megvizsgálják cselekedeteiket, megbánják és személyes fejlődést keressenek. Az elszámoltathatóság és a maffiamentalitás közötti határ azonban elmosódhat, és a vádak néha súlyos következményekhez vezetnek, még mielőtt a helyzet teljes megértése megvalósulna.

2. A szabad kifejezés kihívása

Az egyik legjelentősebb aggodalom a cancel-kultúra körül a szabad véleménynyilvánításra gyakorolt lehetséges hatása.^[5] Bár az elszámoltathatóság létfontosságú, a visszavonástól való félelem eltántoríthatja az egyéneket attól, hogy népszerűtlen vagy ellentmondásos véleményt nyilvánítsanak. Ez az öncenzúra korlátozhatja a közbeszéd gazdagságát, akadályozva a társadalmat abban, hogy produktív beszélgetéseket folytasson és megalapozott következtetésekre jusson. Ezenkívül a törlési kultúra hatása túlmutat a közvetlen célpontokon. Látva a következményeket, amelyekkel a lemondottak szembesülnek, mások dönthetnek úgy, hogy inkább csendben maradnak, ahelyett, hogy maguk is célponttá válnának. A véleménynyilvánításnak ez a visszafojtása akadályozhatja a társadalmi fejlődést azáltal, hogy korlátozza az eszmecserét és akadályozza az összetett kérdések feltárását.

Készült például olyan, az Egyesült Államokban végzett statisztikai felmérés, amely a cancel culture kapcsán az emberekre gyakorolt hatást és ideológiát mutatja.

[5] Hooks, 2020.

V. ÖSSZEGRZÉS

„Mindaz, ami érvényes a munkára, mint az emberi ellátás és minden emberi ellátás alapjára, még fokozottabb mértékben áll az emberek és kultúrájuk megvédésére... Csak így gátolható meg, hogy azt, amit az emberi kéz alkotott, ugyanez a kéz újra romba döntse, vagy a természet elpusztítsa.”

/Adolf Hitler/

Ahogy eligazodunk a közösségi média korában a cancel-kultúra bonyolultságában, elengedhetlenné válik az egyensúly megtalálása az elszámoltathatóság és a szabad véleménynyilvánítás között. Bár a törlési kultúra szerepet játszhat abban, hogy az egyéneket és entitásokat felelősségre vonják tetteikért, kulcsfontosságú annak biztosítása, hogy a válasz arányos legyen, és lehetővé tegye a növekedést és a tanulást. Ugyanilyen fontos egy olyan környezet megteremtése, ahol a különféle nézetek kifejezésre juthatnak anélkül, hogy félnének a megtorlástól. A közösségi-média-platfomok mint a törlési kultúra elsődleges eszközei, szintén felelősséget viselnek. Arra kell törekedniük, hogy olyan tereket hozzanak létre, amelyek elősegítik az egészséges vitákat, miközben csökkentik a zaklatás és a tömeges mentalitás lehetőségét. Az átlátható moderációs irányelvek és a tények ellenőrzésére és a kontextus megosztására szolgáló mechanizmusok hozzájárulhatnak a vitatott tartalmak kezelésének kiegyensúlyozottabb megközelítéséhez. Összefoglalva, a törlési kultúra megváltoztatta a társadalom elszámoltathatóságát, amit a közösségi média is segített. Szabályozatlan természete és képessége, hogy elnyomja a szabad véleménynyilvánítást, komoly aggályokat vet fel, még akkor is, ha a figyelem terjesztésének és a változás követelésének fontos eszköze lehet. Annak biztosításához, hogy a törlési kultúra továbbra is a jótékony változás ereje maradjon, nem pedig a szükségtelen károk okozója, elengedhetetlen egyensúlyt teremteni a felelősség és a szabad diskurzus fenntartása között. A közösségi médiában való interakciók és a nehézségek kezelésének módja ebben a digitális korban meghatározza a nyilvános vita és az elszámoltathatóság fejlődését a jövőben. A cancel culture-ből véleményem szerint el kell törölni magát a „cancelt”, és a kultúrát vissza kell állítani arra a magaslatra, ahonnan az ókori görögök óta tekintünk rá. Modernitásunkban az elfogadás, az eltérő kultúra tisztelete, annak befogadása és elmélyülése, kontextushú együttélése a társadalomban kulcsfontosságú mozzanat, amelynek elmaradása kataklizmaként éri a társadalmi aktorokat és szereplőket. Eltűnése estén feldarabolja apró kis szeletekre és felégeti a modern világunkat. S eme világegést nem kellene újra és újra átélnie a modernításban élő társadalom tagjainak.

IRODALOM

- Bajusz Orsolya (2022): Cancel culture – Cenzúra, vagy valami más? In: *Kultúra és közösség*. V. folyam, XIII. évfolyam, 2022/IV. sz. DOI: 10.35402/kek.2022.4.8.

- Beare, Headley – Caldwell, Brian J. – Millikan, Ross M. (é.n.): Az iskolai kultúra fejlesztése. In: Beare, Headley – Caldwell, Brian J. – Millikan, Ross M. (eds.): *Creating an Excellent School*. Routledge, London.
- Clark, Meredith D. (2020): DRAG THEM: A brief etymology of so-called “cancel culture”. In: *Communication and the Public*. Sage Publications, New York.
DOI: 10.1177/2057047320961562
- Csomós Ákos, Jurátus (2021): *Töröljük el a kultúrát! – Vélemény a cancel culture-ről*. (Elérhető: <https://juratus.elte.hu/toroljuk-el-a-kultur-at-velemeny-a-cancel-culture-rol>. Letöltés ideje: 2024.01.25.)
- Géczi János (2006): A tudásátadás történelmi formái és az iskola. In: *Új Pedagógiai Szemle*. 2006/9. sz.
- Habermas, Jürgen (1992): *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. Herman Luchterhand Verlag, Darmstad and Neuwid, Federal Republic of Germany.
DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315872193-16>.
- Haskell, Samatha (2021): *Cancel culture: a qualitative analysis of the social media practice of canceling*. Thesis, Master of Arts in Communication Boise State University, August 2021.
- Hitler, Adolf (2007): *Mein Kampf*. Gede Testvérek Bt., Budapest.
- Hooks, Austin Michael (2020): *Cancel culture: posthuman hauntologies in digital rhetoric and the latent values of virtual community networks*. Thesis. The University of Tennessee at Chattanooga Chattanooga, Tennessee.
- Iacullo, Jasmine (2023): Az elszámoltathatóság és a kifejezés egyensúlya a törlési kultúra korában: Navigálás a közösségi média kihívásai között. In: *Vasukam*. Aug 21. 2023. (Elérhető: <https://www.linkedin.com/pulse/balancing-accountability-expression-age-cancel-culture-navigating>. Letöltés ideje: 2024.02.18).
- Norris, Pippa (2020): Closed Minds? Is a ‘Cancel Culture’ Stifling Academic Freedom and Intellectual Debate in Political Science? In: *Faculty Research Working Paper Series*. Harvard Kennedy School, August 2020. (Elérhető: https://www.hks.harvard.edu/research-insights/publications?f%5B0%5D=publication_types%3A121. Letöltés ideje: 2024.02.05.)
DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3671026>.